

De tribune is 'het editoriaal van de lezer'. Lezers van het tijdschrift, organisaties, actiegroepen en vertegenwoordigers van het beleid, kunnen hun reacties op wat in het tijdschrift verschijnt hier mededelen, zij kunnen hier hun werking uiteenzetten, of bepaalde problemen bij de lezers inleiden en eventuele oplossingen of actiemiddelen voorstellen. Uiteraard is er binnen deze 'gastredactie' steeds plaats voor recht op antwoord. In principe worden geen anonieme publikaties opgenomen. Voorstellen, suggesties of teksten dienen ingestuurd te worden bij het redactiesecretariaat.

I. Rechtshulp; de aanhouder wint

Wie de nieuwsvorming t.a.v. het juridische volgt op basis van het verzamelen van separate berichten in allerhande publikaties kan de indruk opdoen, dat de discussie over de democratisering van de rechtshulp, die in België rond 1976 oplaaide, in de vergeethoek is geraakt, of, sterker, in feite nooit echt van de grond is gekomen, en dat op dit ogenblik problemen als de hervorming van de voorlopige hechtenis, de nieuwe huurwet, de pro-deo vergoedingen of zelfs de verlaging van het rechterlijk emeritaatspensioen de juridische wereld méér beroeren dan de vraag hoe de rechtszoekende uit de kou van een feitelijke rechteloosheid kan worden gehaald.

Zulks is maar in schijn het geval. Sedert de eerste publieke manifestaties van de wetswinkels tegen een verouderd en ondemokratisch rechtsapparaat is er wel degelijk werk verricht rond het rechtshulpprobleem. Maar, zoals bij iedere problematiek die in haar probleemstelling-zélf reeds maatschappelijke structuren en gevestigde belangen aantast, werd zij snel onttrokken aan het openlijke politieke debat en werd zij tot agendapunt in deze of gene vergadering van deze of gene commissie bij deze of gene organisatie. De belangengroepen waartegen de kritiek van de alternatieve rechtshulpverleners zich richtte, hebben m.a.w. de discussie gemonopoliseerd en aldus feitelijk politiek geneutraliseerd. Wel hebben bijna alle politieke partijen, in het licht van een te dempen leemte in de rechtshulp, wetsvoorstellen ingediend (we verwijzen o.a. naar deze van Van In en Vandezande, Storme, Risopoulos, Olivier, Mundeleer e.a.) en is de minister van justitie op advies van de commissie Krings ingegaan op het verzoek een wetsontwerp m.b.t. de vergoeding van de pro-deo prestaties te steunen. De CVP hield over het onderwerp een open partijdag (17 juni 1978) en de BSP is er één voor eind 1980 aan het voorbereiden. Ook de KPB heeft voorstellen ter hervorming ontworpen.

Toch zijn het nog steeds de verschillende balies, de Nationale Orde van Advokaten, de Kamers der Notarissen en andere officiële gerechtelijke instanties die de facto de discussie monopoliseren. Dit is op zichzelf niet verwonderlijk. Het is sedert lange tijd een gevestigde strategie van het Belgisch staatsapparaat geworden het beleid in sterke mate te bepalen in functie van wat z.g.n. belangengroepen over de betrokken materies denken. Dat aldus steeds meer politieke discussies verdwijnen naar gesloten vergaderingen van semi-officiële commissies, waarvan de (grond)wettelijkheid terecht betwist wordt, heeft onze staat sterke korporatieve trekken gegeven. De gevolgen van een dergelijke visie op het maatschappelijk gebeuren zijn navenant, zeker t.a.v. materies waarin de dienstverlening aan de

burgers centraal staat. Die groepen, die van oudsher belast waren met het leggen van de voor een rechtsstaat zo belangrijke binding tussen rechtssubjekt en wet, waar deze was aangetast, en door hun structuur en werking in feite aan de wortels liggen van de geschapen leemte in de rechtshulp, worden nu als enige legitieme gesprekspartners geaccepteerd. Op geen enkele wijze worden de rechtszoekenden daarbij betrokken. De mogelijkheid om de oorzaken van een slechte en gebrekkige rechtshulp bloot te leggen wordt zodoende bij voorbaat reeds geblokkeerd. Het is daarbij overigens zeer de vraag of belangengroepen als bijv. de advokatuur wel in staat kunnen worden geacht hun belangen bij het uitwerken van alternatieven opzij te zetten en of men dit van hen, net als van iedere andere belangengroep, mag vergen. Net zo min als men de problemen van vrede en oorlog mag overlaten aan militairen, mag men de problemen van de rechtshulp uitsluitend laten behandelen door diegenen die daaraan met sterke materiële belangen gebonden zijn.

Het hoeft weinig verbazing te wekken wanneer in een dergelijke konstellatie 'rechtshulp' een modewoord wordt, waaraan allerhande motieven kunnen worden opgetrokken. Terwijl de advokaten in de vergoeding van de stagiairs voor hun interventies voor het bureau voor consultatie en verdediging de oplossing voor de leemte in de rechtshulp zien, konden we zelfs lezen dat de deurwaarders het afschaffen van de betekening in sommige rechterlijke procedures aanklagen uit hoofde van een 'aantasting van een goede rechtshulp, die wordt bevorderd door het persoonlijke contact van de deurwaarder bij de betekening van belangrijke stukken'. Wellicht zal ook de rijkswacht binnenkort de uitbreiding van haar sterkte en materieel met het aureool van een betere rechtsbedeling verantwoorden.

Naast een geheel aan voorstellen die partiële hervormingen in de rechtshulp op het oog hebben, is ook de feitelijke evolutie in de werking van sommige instellingen interessant. Zo gingen verschillende bureaus voor consultatie en verdediging reeds over tot een verbetering van het pro-deo systeem (vlottere aanpak, toegankelijker openingsuren e.d.m.) en hebben talrijke OCMW's, op basis van de bevoegdheid, hun toegekend door de wet van 8 juli 1976 (art. 60 § 2 en art. 61 § 1), initiatieven genomen voor zekere eerstelijns rechtshulp-voorzieningen. Vooral in het Brusselse kwamen akkoorden tot stand tussen balie en OCMW. Sinds 6 juni 1978 werken advokaten, evenals overigens notarissen, op geregelde tijdstippen mee aan de juridische konsultaties voor de bevolking. In het Luikse werd in oktober 1978 zelfs een overeenkomst gesloten waarbij de OCMW zich ertoe verbindt ook in de kosten, verbonden aan het voeren van een procedure door de advocaat, tussen te komen. Een gelijkaardige vorm van juridische bijstand wordt reeds sedert jaren door de juridische dienst van het ACW te Brugge geleverd. In Brugge nam het gemeentebestuur ook het initiatief tot het uitbouwen van een ombudsdienst. Daarenboven hebben vakbonden en konsumentenorganisaties (bijv. Test Aankoop in de 'City' te Brussel) vormen van eerstelijns rechtshulp opgezet, terwijl verzekeringsmaatschappijen met speciale polissen voor 'rechtshulp' de markt afschuimen.

Het zou beslist onjuist zijn dit geheel aan vernieuwingen eenduidig negatief te beoordelen. Ook al kan men vraagtekens zetten achter het sérieux waarmee sommige groepen de rechtshulp benaderen, dan wijst alles er toch op dat het klimaat is veranderd. Niemand zal nu nog de grootsprakerigen volgen die enkele jaren terug nog beweerden, dat er van enige leemte in de rechtshulp geen sprake is en dat het 'nemo censetur...' voor een overheid dan ook geen enkel probleem stelt. Wél kan

deze ongecontroleerde wildgroei tot gevolg hebben dat in de toekomst geplande globale hervormingen de facto onmogelijk zullen worden omdat allerhande instanties opnieuw rechten en voordelen in de materie zullen opvorderen. Geen enkele instantie doet immers spontaan afstand van verworven bevoegdheden. Nog erger zou het zijn indien de overheid zich door dit geheel aan initiatieven ontslagen zou achten van haar plicht de democratisering van de rechtshulp verder in haar beleidsopties in te kalkuleren.

Vanuit de wetswinkels is steeds gepleit voor een aanpak die zou zijn gebaseerd op een globale visie op het geheel der problemen die zich t.a.v. de rechtshulp stellen. En dit zowel wat betreft het onderzoek naar aard en omvang van de leemte in de rechtshulp – er bestaat in België zo goed als géén wetenschappelijke informatie hieromtrent – als wat betreft het uitbouwen van nieuwe of vernieuwde rechtshulpingangen. Het gaat er beslist niet om het experiment af te wijzen. Integendeel zal het noodzakelijk zijn experimentele projecten op te zetten, die kunnen gewijzigd of zelfs opgeheven worden voor ze tot definitief instituut worden. Alleen heeft het bijv. geen enkele zin het bureau voor consultatie en verdediging d.m.v. allerhande publicitaire technieken op te fleuren, wanneer zou blijken dat het betreden van een rechtsgebouw (waarin de meeste bureaus nog steeds gevestigd zijn) voor de bevolking een te grote drempel blijft. Hetzelfde kan geopperd worden t.a.v. de ambities van vele OCMW's; in de ogen van de bevolking blijven zij, ondanks de naamverandering, onderstandshuizen die enkel openstaan voor de zgn. 'minstgegoeden'. Het installeren van een eerstelijns rechtshulpvoorziening zal daaraan niet noodzakelijkerwijs kunnen verhelpen. Er moet derhalve evenzogoed rekening gehouden worden met klasse- en strata-verschillen die de juridische drempelvorming mede bepalen. Uit onderzoeken in het buitenland (Zander, Schuyt, Van Manen) is gebleken dat waar voor de middengroepen de drempel voor het bekomen van rechtshulp vooral financieel van aard is, de arbeidersklasse en de marginale groepen daarenboven nog voor een sociaal-kulturele drempel staan. Louter financiële tegemoetkomingen – zoals die op dit ogenblik bijna uitsluitend worden bepleit in de discussie over de hervorming van de rechtshulp – zouden hier niet baten. Tegelijk zou die rechtshulp wijk- en probleemgericht, actief interveniërend en binnen een andere sociale omgeving (in de wijk, het winkelcentrum) gesitueerd moeten worden. Vanuit die optiek wordt vaak gepleit voor polyvalente wijkcentra waarin de bevolking ook daadwerkelijke inspraak zou hebben. Het voorbeeld van Quebec wordt hierbij meer dan eens aangehaald.

Het is daarom dat wordt gesteld dat alleen een politiek, die vertrekt vanuit de noden en belangen van de rechtszoekenden, een kans maakt maatschappelijk verantwoorde oplossingsstrategieën te genereren.

De belangrijkste factoren die de leemte in de rechtshulp bepalen en bestendigen, zijn drieërlei. Zij zijn gelegen in: (1) kenmerken en eigenschappen van (groepen van) rechtszoekenden; (2) kenmerken en eigenschappen van (groepen van) rechtshulpverleners; (3) de aard van de problemen/konflikten.

Diverse sociaal-ekonomische groepen hebben groepsspecifieke (rechts)problemen en zij blijken daarvoor (al dan niet) te gaan naar groepsspecifieke rechtshulpverleners waar zij dan een bepaald soort rechtshulp verwachten/verkrijgen. Een beleid dat met de verschillende aspecten van het rechtshulpprobleem, dat door deze drie factoren wordt bepaald, geen rekening houdt – niet bereid is tegelijk in deze drie factoren in te grijpen –, is bij voorbaat gedoemd inefficiënt te blijven. In

ons land hebben we het voorbeeld van de geneeskundige verzorging om er ons aan te herinneren dat een sociaal stelsel, dat is gericht op louter financiële interventie, zonder wijzigingen in het concept van de gezondheidshelper, alleen een profitaariaat en een uitermate geperfectioneerd net van voorzieningen creëert, maar daarom nog geen degelijke gezondheidszorg garandeert. En vermits de laatste jaren de lijn is de dienstverlenende sektor steeds minder middelen toe te kennen – terwijl de vraag gestadig toeneemt –, is er reden te over om in de rechtshulp niet dezelfde fouten te maken. Het vertrouwen van de burger in de conciliërende functie van het recht is terecht reeds uiterst labiel –, het feit dat de burgers de dienstverlening van *politieke* mandatarissen zo op prijs stellen wijst reeds op het vigerend ongeloof in onze geproklameerde scheiding der machten –, de hervorming van de rechtshulp kan misschien een stap zijn – zij het een uiterst beperkte stap – om dit vertrouwen te herstellen.

Uiteraard gaat de kritiek van de wetswinkels op ons rechtsbestel verder. De leemte in de rechtshulp als maatschappelijk en dus politiek probleem poneren is meer dan een vaststelling, waarvoor aangepaste instellingen wel een oplossing kunnen bieden. Aan hun pleidooi voor een democratisering van de rechtshulp is de overtuiging verbonden dat zulks als middel én als weg de voorwaarde is voor een democratisering van ons rechtsbestel. De kloof die er bestaat tussen de juridische – burgerlijke – betekening van het maatschappelijk gebeuren en de feitelijke konstellatie waarin mensen met gejuridiseerde problemen gekonfronteerd worden, is vaak zo groot dat zij de politisering van hun problemen remt. Een rechtshulpinfrastructuur die hen in staat zou stellen hun rechten of hun niet-rechten beter te leren kennen en beter te gebruiken, kan die noodzakelijke politisering alleen maar bevorderen. De leemte in de rechtshulp is al te vaak een probleem van vervreemding, niet van onmondigheid.

Het is vanuit de wetswinkelpraktijk en -kritiek dat de Vereniging voor Rechtshulp in 1977 – 10 jaar na het nieuwe Gerechtelijke Wetboek – werd opgericht. Omdat bleek dat de wetswinkels door hun werking weliswaar konstant met rechtshulp gekonfronteerd werden, maar gebrekkig inspeelden op het debat over de rechtshulphervorming dat ondertussen boven hun hoofden werd gevoerd, besloten een aantal mensen althans dit aspect te stimuleren en te coördineren. Reeds in haar ‘manifest van 10 oktober’ blijkt het wantrouwen van de VVR tegenover de structuren die zich van oudsher met de juridische zaak van de burger hebben geïdentificeerd. Het recht op rechtshulp moet een sociaal grondrecht worden d.w.z. dat het voor iedereen gratis en gemakkelijk toegankelijk moet zijn. De aanpak moet volks zijn, en geïntegreerd in de wijk waarin de mensen leven. Ook tweedelijns rechtshulp – waaronder procesbijstand – moet tot de bevoegdheden van de nieuwe rechtshulpinfrastructuur kunnen behoren. Het monopolie van de advocatuur moet m.a.w. worden doorbroken. In de nieuwe rechtshulpvoorzieningen moet bovendien de participatie van de burger centraal staan; de rechtszoekenden moeten immers op lange termijn in staat worden gesteld een zo groot mogelijk deel van hun juridische moeilijkheden zelf op te lossen of althans mee te leiden. De Vereniging voor Rechtshulp heeft het steeds tot haar belangrijkste taak gerekend ervoor te zorgen dat het probleem van de rechtshulp niet slechts een zaak van commissies en bureaukratische vergaderingen werd. Zij heeft geen materiële belangen te verdedigen bij deze of gene structuur en kan zich dus beter identificeren met de zaak van de rechtszoekende. Naast het uitgeven van het ‘Tijdschrift voor

Rechtshulp' probeert de VVR de discussie over de democratisering van de rechtshulp te stimuleren. Het is immers een absolute noodzaak dat de wetswinkels – die door hun bestaan alleen al de huidige rechtsstructuren in vraag stellen en overigens een alternatieve rechtshulpvorm bij uitstek zijn – hun stem in het debat laten horen. Zij zijn de enigen die daadwerkelijke pogingen doen om de rechtszoekenden bij hun weg in en naar het recht in emancipatorische zin te betrekken. Zij hebben naast hun snel populair geworden individuele rechtshulp konstant pogingen ondernomen om vormen van kollektieve rechtshulp – vooral in huurzaken – te organiseren. Daarenboven beschikken zij over een, weliswaar onvoldoende gestoekte, ervaring t.a.v. de eerstelijns rechtshulp, die weinig andere instanties met hetzelfde recht kunnen opeisen. Naast het organiseren van thematische kongressen is het de bedoeling van de VVR om de wetswinkels, en andere vormen van basiswerking die met juridische problemen worden gekonfronteerd, bij elkaar te brengen om over de rechtshulp te diskuteren en gemeenschappelijke strategieën uit te dokteren. Zo werd op 3 februari 1979 te Gent een kongres georganiseerd over mogelijkheden en beperkingen van het wijkgericht werken. In april van dit jaar zal een kongres doorgaan over een globale hervorming van de rechtshulp. De VVR heeft daartoe een vragenlijst toegestuurd naar alle wetswinkels, evenals naar de juristen- en advocatenkollektieven. Van daaruit vertrekkend werd gedurende maanden gediscussieerd en gewerkt rond het uitbouwen van een alternatief rechtshulpmodel en een strategie om dit te verwezenlijken. In feite is de term 'model' hier niet op zijn plaats. Het ligt geenszins in de bedoeling onze sociaal-demokratische verzorgingsstaat met een nieuw ideologisch staatsapparaat op te vijzelen, zonder de structuren en machtsmechanismen van die staat in vraag te stellen. Maar zoals gezegd is de mening aanwezig dat de emancipatorische kracht die beslist in het recht, in het verwerven van macht door recht, aanwezig is, het best kan worden uitgebreid door de 'legal competence', de zelfredzaamheid van de burgers op juridisch vlak, te verhogen. Het zou voorbarig zijn hier reeds de grote lijnen van het alternatief te schetsen. Naast de kritiek op het vrije markt-model waarin het advocaten-beroep – zij het met restrikties – de rechtshulp heeft gegoten, mag men ook niet blind zijn voor het gevaar van het creëren van nieuwe afhankelijkheden, die zouden kunnen ontstaan door een gebureaukratiseerde rechtshulpvoorziening waarin de burger wel 'krijgt' maar op geen enkele wijze in die allokatie betrokken wordt. Ook hier zijn doel – een mondigere 'rechtssubjekt' – en middel nauw met elkaar verweven. Overigens is het onwaarschijnlijk, gezien de complexiteit van het rechtshulpprobleem, dat met één voorziening kan worden volstaan om de gehele leemte in de rechtshulp te dempen. Het kongres van april zal zich echter in de eerste plaats, indien niet uitsluitend, toespitsen op strategieën om de leemte in de rechtshulp bij wat men nogal onhandig 'sociaal economisch zwakkeren' noemt, op te lossen. Enerzijds omdat de leemte daar het grootst is, anderzijds omdat zij daar een duidelijke politieke dimensie heeft, die samenhangt met de klassenstrijd in onze maatschappij. Het is steeds de basisoptie van de Vereniging voor Rechtshulp geweest, dat zij wil werken aan de kant van, voor en met de verdrukten en dat zij vanuit hun maatschappelijke positie een bijdrage wil leveren tot hun bevrijding. In die zin hebben ook de wetswinkels zich geregeld uitgesproken voor een socialistisch alternatief.

Het belangenspel waarin de discussie over de rechtshulp zich beweegt, maakt het vaak moeilijk voorstellen op hun geëngageerdheid in de zaak van de rechtszoe-

kende te toetsen. Onder het dekmantel van eerbare hervormingsvoorstellen gaan vaak instituties schuil die door hun structurele macht zelfs een formeel gedemokratiseerd rechtshulpbestel zouden kunnen monopoliseren. In ons verzuilde land is dit, helaas, een faktor waar rekening mee moet gehouden worden, ook al mag zij niet, zoals bijv. in het jeugdvormingsbeleid, de determinerende hoeksteen worden waaruit een politiek en een kritiek wordt opgebouwd. Het is trouwens zeer de vraag in hoeverre de politiek van de 'verzuilingsangst' die verzuiling ook werkelijk tegen kàn gaan dan wél, integendeel, veeleer aan de basis ligt van een toenemend denken in termen van respektieve machtsposities. De mate waarin partijpolitieke, ideologische of korporatieve belangengroepen bij machte zijn het beleid inzake de rechtshulp naar hun hand te zetten hangt in laatste instantie af van het reactie- en organisatievermogen van de burgers, van de rechtszoekenden. En ook al is het recht, of de konsumptiesfeer in het algemeen, nu niet bepaald een terrein bij uitstek voor machtsvorming aan de basis, dan is het toch juist met dit doel dat de Vereniging voor Rechtshulp haar betekenis en slagkracht krijgt. Achter een verenigd wetswinkelfront zullen zich – zoals in de huurproblematiek gebleken is uit de massale steun die de 'Initiatiefgroep huurwetgeving' op korte tijd verwierf – wellicht talrijke rechtszoekenden, met hun eis voor een democratische rechtshulp, kunnen scharen. Ook in die strijd luidt het devies: de aanhouder wint.

Koen Raes
Aspirant-navorser NFWO RUG.
Hoofdredakteur Tijdschrift voor Rechtshulp
Vereniging voor Rechtshulp v.z.w.
Burggravenlaan 131, 9000 Gent

II. Kinderrechten en echtscheiding. Een reactie van gescheiden mannen

Geachte Redactie,

In het eerste nummer van Panopticon vonden we een artikel over *Kinderrechten en echtscheiding*. Gelet op het feit dat U zich ook tot doel stelt een forum te scheppen waarop een open konfrontatie en discussie mogelijk worden, vragen we U onze reactie op dit artikel te publiceren, reactie waaraan enige verontwaardiging niet vreemd is.

Alhoewel we aangenaam verrast waren door een goede analyse van de plaats van het kind in de huidige juridische procedure, voor, tijdens en na de echtscheiding, en we eveneens sinds lang voorstander zijn van meer inspraak van de kinderen in deze aangelegenheid, hebben we toch grondige kritiek op de hier aangehaalde en aanvaarde theorie, dat kinderen steeds uitstekend kunnen verwoorden wat ze wenselijk of moeilijk vinden bij echtscheiding. *Dit is gewoon geen rekening houden met de realiteit* van die gevallen (en ze komen meer voor dan men denkt, in onze vereniging hebben we diverse dossiers met bewijsstukken ter inzage) waarbij kinderen jarenlang onder zeer sterke druk gezet worden door de ouder met de sterkste positie, degene dus met het hoederecht (meestal de moeder) tegen de andere ouder (meestal de vader). Kinderen worden vaak onder deze druk tot onecht gedrag gedwongen en kunnen dan over deze psychische mishandeling zelfs